

Demokraten Ernst Wigforss

Anförande av Per Åhlström på Wigforssseminarium 2002-07-17 i Söndrums Folkets Hus

Ernst Wigforss var en mycket ovanlig person. Han lyckades förena en genuint intellektuell hållning till politiska frågor med en framstående politisk gärning. Han är en av de få intellektuella finansministrar världen har skådat. Därmed inget ont sagt om Bosse Ringholm. Det kräver något extraordinärt för att kunna förena finansministerrollens krav på principfasthet med den intellektuella hållningens ständiga ifrågasättande av allt.

Men Ernst Wigforss *var* en extraordinär person, vars intressen och kunskaper sträckte sig över mycket vida fält. Och på de områden som var hans specialområden stod han för ständig innovation, sociala uppfinningar som starkt bidragit till att göra Sverige till det välfärdsland vi i dag lever i.

Det område vi ska diskutera i dag – ekonomisk demokrati – är förmodligen det område där hans idéer och tankar fått minst genomslag. Det är slående hur väl hans beskrivningar av verkligheten för 50 år sedan stämmer med den verklighet vi lever i i dag. Även om det också finns stora skillnader – skillnader som gör att vi i dag snarare måste använda oss av Ernst Wigforss intellektuella attityd än av hans idéer om praktisk politik på området, om vi vill komma närmare socialdemokratins mål: att alla människor ska kunna känna delaktighet, trygghet, kunna påverka sin livssituation och leva ett gott liv.

För många tycks etiketten på en politik vara viktigare än resultatet. Orden *är* viktiga – och orden var verkligen viktiga för språkforskaren Ernst Wigforss. Han var noga med deras betydelse, för om ord inte har ett precist innehåll, så går de inte att använda i en demokratisk diskussion. Om ord betyder olika saker för olika människor, så hindrar de meningsutbyte i stället för att främja det.

Jag tänker därför undvika ordet socialism, eftersom det med åren har blivit ett ord som för en del människor associerar till frihet och för andra till förtryck. Därför föredrar jag att tala om de socialdemokratiska målen, som åtminstone jag uppfattat som att alla människor, oavsett samhällsposition, intressen och talanger, ska ha möjligheter att leva ett gott liv. Och liksom Ernst Wigforss förutsätter jag att ingen kan leva ett gott liv utan att ha möjlighet att påverka sina levnadsförhållanden – även på arbetsplatsen.

Jag tror därför att Ernst Wigforss gärna skulle ha velat vara här i dag, nyfiken på de slutsatser vi dragit av det som skett de senaste 25 åren, ivrig att debattera nya vägar framåt.

Under Ernst Wigforss liv framstod nationalstaten som den självklara enheten för ekonomisk politik. Det fanns knappast ens en föreställning om vad näringslivets internationalisering och en allt öppnare frihandel skulle kunna medföra. Världens uppdelning i öst- och västblock syntes orubblig. Sveriges position som en liten, synnerligen neutral nation med ambitioner att vara förebild för världen framstod som självklar.

Världen har förändrats mer än vi kanske inser under de 25 år som gått sedan Ernst Wigforss lämnade jordelivet.

De kommunistiska samhällsexperimenten har alla brutit samman på ett eller annat sätt. Och vi kan konstatera att ingen av de kommunistiska samhällsvarianterna gav sina invånare något av det som kommunismen utlovar i sin vackra teori. Både den rent kapitalistiska, och framförallt den socialdemokratiska, samhällsmodellen har gett människor både större materiellt välstånd och större andlig frihet än vad de kommunistiska experimenten någonsin kom i närheten av .

Uppdelningen av världen i öst och väst har upphört. De folk som tidigare levit i kommunistiska diktaturer har nu som sin främsta ambition att deras länder ska bli ”normala länder”. Med detta menar de i allmänhet ett samhälle av västerländsk modell, med en kapitalistisk marknadsekonomi och ett någorlunda hyggligt system för social trygghet.

Man kan lätt få intrycket att kapitalismen segrat och att det nu bara är att invänta att Marx förutsägelser om att den ohämmade kapitalismen skapar sin egen undergång ska slå in.

Så enkelt är det inte.

Ernst Wigforss gick bort just då den svenska arbetarrörelsen gjorde sin senaste framstöt inom området ekonomisk demokrati. För många känns det nog som om det var den sista framstöten på det området. Debatten kring det förslag till löntagarfonder som arbetats fram blev ett av rörelsens största politiska nederlag. Det var ett nederlag som fått hela min generation att avhålla sig från fortsatt diskussion i ämnet.

De flesta ser det också som omöjligt att införa ekonomisk demokrati i ett internationaliserat näringsliv.

Debatten om det som är en av kärnpunkterna i socialdemokratisk ideologi har därmed upphört. Det socialdemokratiska partiet framstår därför inte längre som ett parti som vill omvandla samhället, utan som ett parti som vill förvalta samhället – möjligtvis med litet finputs här och var i de sociala trygghetssystemen.

När vi i dag hör socialdemokratiska politiker tala i valrörelsen, så handlar deras anföranden inte om hur socialdemokratin vill förändra och förbättra samhället, utan om hur bra samhället är. Om det mot förmodan finns något som inte är helt perfekt, så har regeringen redan tänkt på problemet och tillsatt en utredning.

Det här är en attityd som jag som socialdemokrat har svårt att acceptera. Och jag tror att även Ernst Wigforss hade haft svårt att göra det – inga jämförelser mellan mig och Ernst Wigforss i övrigt.

Jag tror att Ernst Wigforss efter nederlaget i löntagarfondsdebatten hade plirat nyfiket mot den nya omvärlden och letat efter nya möjligheter för socialdemokratin att förändra samhället i den riktning han kallade socialistisk – ett samhälle där alla människor får möjligheter att leva ett gott liv, där jämlikhet råder och alla har möjlighet att påverka sin livssituation.

Och sådan möjligheter finns även i en värld som till synes behärskas av multinationella företag, där makt- och förmögenhetskoncentrationen ständigt tycks öka. Men om vi ska kunna ta vara på dessa möjligheter måste vi vara beredda att ompröva många invanda föreställningar.

Ernst Wigforss tycks ha varit övertygad om det rationella i stordrift och om det demokratiska inslaget i statlig företagsamhet. Men han betonade samtidigt ständigt att en socialdemokrat alltid måste ompröva sina ställningstaganden, betrakta varje reform som ett experiment och vara beredd att ändra sig om det visar sig att reformen inte ger avsett resultat.

I dag är vi nog inte lika övertygade om att stordrift och statlig planering skapar effektivitet i ekonomin. Därtill har besvikelserna varit litet för många.

Jag är övertygad om att Ernst Wigforss till skillnad mot många andra socialdemokrater skulle ha omprövat en lång rad av sina gamla trossatser efter de erfarenheter vi gjort under de senaste 25 åren – utan att för den skull lägga sig platt för den moderna kapitalismen, som många socialdemokrater också tycks göra.

Jag tror personligen att nationalstaten i dag är mycket illa lämpad för att reglera näringslivet. De försök vi som nation gjort att avvika från den internationella utvecklingen har gett möjlig-

het för internationella valutaspekulanter att tjäna stora pengar på sin övertygelse om att ett litet land som Sverige till slut måste falla till föga och följa de internationella trenderna.

Vi kan tycka att George Soros, som fått ett stort bidrag till sin gigantiska förmögenhet genom spekulation mot den svenska kronan, är en omoralisk person. Men frågan är om det inte är lika omoraliskt att ge sig in på politiska äventyr utan egentlig analys, utan genuin förståelse för den internationella kapitalismens funktionssätt och styrka och utan beredskap att snabbt ändra sig om äventyret visar sig få negativa följder.

Jag vill påstå att alltför få socialdemokrater i dag intresserar sig för hur vi tjänar in de pengar som ska betala vår välfärd. Man betraktar näringslivet som ett beskattningsobjekt och har mycket diffusa begrepp om de regler och de drivkrafter som styr näringslivets utveckling. Och med bristande intresse och kunskap om näringslivet riskerar vi att alltför ofta driva en politik som skadar den ekonomiska grunden för välfärdsbygget.

Krisen på 90-talet var i mina ögon ingen kris som orsakades av Kjell-Olof Feldt eller Carl Bildt. Det var en kris som orsakades av att både socialdemokratins elit och breda medlemslag saknade insikter i ekonomins funktionssätt. ”Finansieringen – det får väl de där förbannade ekonomerna fixa,” som ett landstingsråd uttryckte saken. Fortfarande finns det en del som föraktfullt talar om ”ekonomism” när man påpekar så enkla saker som att intäkterna faktiskt måste täcka utgifterna.

Vi behöver en bred folkbildning i näringslivsfrågor och ekonomi. Utan egen kunskap och egna värderingar på dessa områden blir socialdemokratins utlämnad till förslag från enskilda experter och intresseorganisationer.

Min övertygelse är, att om vi i den globaliserade ekonomin ska kunna närma oss de socialdemokratiska målen, så måste vi söka helt andra vägar än de vi använt under nationalstatens gyllene epok. Vi måste lära oss hur det kapitalistiska systemet fungerar i stället för att vända oss ifrån det. Vi måste använda kapitalismens spelregler för att nå våra mål. Vi måste utnyttja den ekonomiska styrka som världens löntagare har byggt upp och ta ansvar för detta enorma kapital.

Jag tror inte att Ernst Wigforss ens mot slutet av sin levnad kunde tänka sig att 70% av alla svenskar i åldersgruppen 55-65 år 2000 skulle deklarerat för en nettoförmögenhet på över en halv miljon kr. Jag tror inte att de politiker som i mitten av 90-talet förhandlade fram det nya pensionssystemet inser vilken ekonomisk och politisk sprängkraft som ligger i detta system om det utnyttjas på ett sådant sätt att löntagarna tar makten över sina egna pengar.

En av socialdemokratins stora framgångar vill vi inte ens erkänna – att den svenska arbetarklassen inte längre är ett egendomsöst proletariat. Än mindre har vi en retorik som beskriver detta.

Det är litet märkligt med den kombination av självbelåtenhet och traditionell kritik mot klassklyftor, sociala klyftor och ökade ekonomiska skillnader, som präglar dagens socialdemokrati. Hur kan man både vara stolt över det man åstadkommit och beskriva samhället som om det såg ut på samma sätt som innan socialdemokratins klev in på arenan?

Vilsenheten syns också i det socialdemokratiska programmet, där partiet säger sig vara emot kapitalism och för marknadsekonomi – utan att kunna förklara varken hur ett sådant samhälle ser ut eller hur man ska närma sig detta ideal.

Här behövs en provisorisk utopi i Wigforss anda! Låt oss måla upp en sådan, där ekonomisk demokrati, stark ekonomisk tillväxt, välfärd och marknadsekonomi förenas, samtidigt som de passiva kupongklipparna blir en utrotningshotad art! Det är faktiskt möjligt.

Utgångspunkten måste rimligtvis vara att det bara är företag med rötter och hemvist som kan demokratiseras. Utan att förfalla till protektionism och nationalism måste vi främja svenskt ägande av svenska företag. I dag gör socialdemokratin faktiskt tvärtom – det är mer lönsamt för utlänningar att köpa och äga svenska företag än det är för svenskar. De skattevillkor som gäller för företagare i Sverige medför att utlänningar kan betala mer för svenska företag än vad svenskar kan göra – särskilt nu, när den svenska valutan är så svag. Det är en politik som gör det mer lönsamt att vara passiv spekulant på börsen än att vara en aktiv ägare som tar ansvar för sitt företag.

Det är en politik vars klokskap är svår att inse.

Ska vi komma framåt måste vi därför först ta minst ett steg tillbaka när det gäller beskattningen av företagare, för att söka alternativa vägar framåt. Jag ska försöka peka på några sådana.

För det första måste vi inse att små och stora företag inte kan behandlas lika om de ska få likvärdig behandling. Det kan tyckas självklart, men för de fackliga ledare som har hela sin erfarenhet från storföretag, och för de socialdemokratiska politiker som i huvudsak umgås med storföretagens direktörer, verkar det svårt att anamma ett sådant synsätt.

Det finns en djupt rotad tro både bland anhängare och motståndare till jämlikhet att jämlikhet uppnås genom att alla behandlas lika. Så är icke fallet. En sådan politik gynnar alltid de starka.

Verklig jämlikhet är att alla måste anstränga sig lika mycket, utifrån sina egna förutsättningar. Att ställa samma krav på alla företag är detsamma som att ensidigt gynna storföretag och att hämma tillväxten i små företag.

Vi måste inse att vi inte kan förlita oss på att de 15-20 storföretag som burit det svenska välståndet under hela det socialdemokratiska maktinnehavet. I den globaliserade ekonomin minskar deras beroende av Sverige. Flera av dem måste växa ut ur Sverige för att överleva. Några måste vi släppa till utlandet, så som vi gjort med Volvo och Saab, om vi vill behålla de arbetstillfällen de ger här hemma.

Men då svenska företag blir utlandsägda minskar möjligheterna för Sverige att bedriva en politik som avviker från omvärlden. Möjligheterna för utlandsägda företag att överleva kriser är mindre än om ägarna finns i Sverige. Ett utländskt företag som har inte har något annat intresse av att driva företag i Sverige än profitintresse, anstränger sig givetvis inte lika mycket för att ta företaget igenom en kris som svenska ägare gör. För det är faktiskt inte så som både näringslivet och socialdemokratin säger i sin propaganda, att det bara är ekonomi som styr företagares agerande. Företagare är också människor med sociala band. Många är lokalpatrioter och driver sina företag lika mycket för att kunna leva i den bygd de växt upp som för att bli rika och förmögna.

Vi måste alltså gynna svenskt ägande i svenska företag för att kunna bedriva en självständig politik.

Av det jag sagt tidigare följer också att jag anser att socialdemokratin måste bedriva en politik som är genuint småföretags- och småföretagarvänlig. Dagens socialdemokratiska politik är tyvärr småföretagarfientlig, vad partiets ledande företrädare än hävdar i debattartiklar.

Problemet är att socialdemokratin försöker behandla småföretagare som löntagare, utan hänsyn till de risker som småföretagare tar. Ska småföretagares möjligheter att tjäna pengar begränsas måste också deras risktagande begränsas – annars får vi allt färre företagare och allt färre företagare som är villiga att ta de risker som expansionssträvanden innebär. Att Sverige har en företagsstruktur som avviker från omvärldens, med ett riskabelt beroende av några få storföretag och praktiskt taget total avsaknad av medelstora företag, är ett resultat av social-

demokratisk småföretagspolitik. Eller snarare av socialdemokratins historiska symbios med den svenska storföretagsamheten.

Vill vi behålla den ekonomiska grunden för välfärdspolitiken och samtidigt bygga ett näringsliv som är bättre förankrat i den svenska myllan än det vi har i dag, måste den socialdemokratiska småföretagspolitiken läggas om och entreprenörers samhällsnyttiga insatser erkännas och belönas, inte bara i ord, utan också materiellt.

Detta kanske verkar hädiskt, men det är inte entreprenörer som tar personliga risker och personligt ansvar, som är det stora ekonomiska och moraliska fördelningspolitiska problemet. Entreprenörer tjänar sina pengar på att göra nytta för sina kunder. Och förhoppningsvis motsvarar deras ersättning en rimlig andel av den nytta de gör för kunderna och därmed för samhället. Den välkände och betrodde entreprenören Uno Alfredéen skriver i sin bok om hur man bygger framgångsrika företag, att entreprenören inte ska vara girig, utan dela vinsten på kundnyttan lika med kunden – och med lika menar han då att säljaren ska ha 55 procent och köparen 45 procent av nyttan.

Kan man kalla det för lagom rättvist?

Entreprenörer brukar inte vara ovilliga att betala skatt. Det de vänder sig mot är att de får en negativ särbehandling, dels genom att staten inte tar hänsyn till deras risktagande då skattereglerna utformas, dels genom att skattereglerna gynnar passivt ägande framför aktivt ägande, dels genom att utländskt ägande gynnas framför svenskt, dels genom att de allra rikaste aktiva ägarna fått skattebefrielse för att flytta hem från sin skatteflykt.

Och jag tycker det ligger mycket i de synpunkter som entreprenörerna framför. Ibland urartar myndigheters behandling av företagare till ren diskriminering, som då regeringsrätten nyligen fastslog att fåmansföretag inte får avsätta pengar till en semesterreserv som täcker sparade semesterveckor för delägarna. Varför ska inte en företagare få spara semester på samma sätt som löntagare? Ska företagaren behandlas som löntagare i skattehänseende så ska han väl även betraktas som löntagare när det är dags för semester?

Det är svårt att tolka detta som ett utslag av rättvisa. Och det uppmuntrar inte till företagande.

Visserligen finns det en del entreprenörer som skulle använda ökade inkomster till lyxkonsumtion. Men de flesta entreprenörer är människor som vill bygga något bestående, och som satsar sina pengar i sitt företag – eller startar nya företag.

Aktiva företagare, som tar kalkylerade risker för att bygga företag, måste få en annan behandling än de anställda storföretagsdirektörer som får miljoner i ersättning både om de lyckas och misslyckas. Det är faktiskt en väldig skillnad mellan en företagare som tar risker med egna pengar och anställda direktörer som använder andras pengar både för risktagande och för att belöna sig själva. Och tyvärr kan man konstatera att missbruket av andras pengar numera också förekommer i den statliga administrationens översta skikt.

Det finns därför många anledningar att ompröva företagarskattningen – både tillväxt- och rättviseskäl.

Starka familjeföretag är – tvärtemot vad många tror – en god grund för att bygga ekonomisk demokrati. Mer om detta senare.

Men vi måste också – och kanske framförallt – ompröva vår politik för förvaltning av löntagarnas eget kapital.

Ernst Wigforss generation uppfann och implementerade funktionssocialismen, där socialdemokratin överlät till näringslivet att tjäna pengar på marknaden, medan socialdemokratin med beskattning såg till att fördela de intjänade pengarna någorlunda rättvist. Det har varit en

lyckad politik, som har förvandlat den svenska arbetarklassen från ett egendomslost proletariat till ägare av betydande egendom, både enskilt och kollektivt.

Även i andra länder har löntagare byggt upp ett betydande kapital, främst genom sitt pensionssparande.

Ska vi komma vidare mot ekonomisk demokrati kan vi inte nöja oss med funktionsocialism. Frågan är om den sortens politik ens fungerar särskilt bra i dag, när nationalstatens makt minskar. Vi måste söka nya vägar för att lyckas med fördelningspolitiken och komma närmare ett samhälle som kan sägas ha ekonomisk demokrati.

Det löntagarägda kapitalet är världens mest snabbväxande kapital. Vi har redan i dag en världsekonomi som i stor utsträckning styrs av de krav som förvaltare av löntagarkapital ställer. Om några år kommer löntagarkapitalet att vara helt dominerande. Inte ens Bill Gates kommer i längden att kunna stå emot, om löntagarkapitalet börjar användas i löntagarnas intresse.

I dag går världens löntagare till banker och fondförvaltare med sina pengar och begär att de ska förvaltas så att de ger högsta möjliga avkastning. Och förvaltarna får veta att om de inte ser till att avkastningen blir tillräckligt hög så flyttas pengarna till någon annan förvaltare. På detta sätt driver löntagarna själva fram den kortsiktighet, den kvartalskapitalism, som de i alla andra sammanhang kritiserar. Att det nya svenska pensionssystemet blev försenat för att man ansåg det nödvändigt med ett datasystem som tillät alla sparare att flytta sina pengar varje dag är bara ett tecken på de värderingar som i dag styr förvaltningen av löntagares pengar.

Som väl är har löntagarna själva visat sig klokare och mer långsiktiga än de så kallade experter som skrev kravlistan för premiepensionsmyndighetens datasystem. Löntagarna låter pengarna stå kvar. De tänker långsiktigt. Om de överhuvudtaget tänker på sitt pensionssparande.

Det är dock hög tid att löntagarna tar mer ansvar för hur deras pengar placeras på kapitalmarknaden, att de tar ett aktivt intresse i hur deras sparande påverkar deras totala ekonomi.

För att få en ändring till stånd krävs folkbildning – både av löntagarna själva och av deras valda företrädare. Det krävs att arbetarrörelsen bygger upp egen kunskap och självförtroende nog för att i egen regi ta över förvaltningen av löntagares sparande – och ge denna förvaltning en inriktning som gynnar löntagarnas intressen i alla avseenden. Eller som förre ordföranden i det amerikanska stålarbetareförbundet, Lynn Williams, uttryckte det: ”Arbetares sparande ska inte bara garantera dem en bra pension. Det ska också garantera dem ett bra arbete fram till pensionen”.

Att bygga kunskap, insikt och självförtroende nog för att åstadkomma detta är en lång process. Men låt mig ändå skissa hur den skulle kunna se ut.

Jag tror man måste börja med att skapa en riskspridningsfilosofi som passar löntagare. För att skapa både god avkastning och trygghet måste riskerna spridas. Men riskspridningen för en löntagares sparande bör inte se ut som riskspridningen för den som lever på arbetsfria inkomster. En löntagare är nämligen beroende av att den ekonomiska aktiviteten upprätthålls på den plats där han har sitt arbete och huvuddelen av sin fasta egendom. En kupongklippare, eller ekonomiskt oberoende person, som det numera heter, kan lätt flytta runt den tillgång han tjänar sina pengar på – från Hongkong till New York till Moskva till Stockholm till Kapstaden. Det går med en knapptryckning.

För en kapitalist, som lever på arbetsfria inkomster, spelar det ingen roll var hans kapital drar in pengar. Han lever lika gott på räntor från Hongkong som från Halmstad.

Det är svårare för en löntagare att flytta runt den tillgång han tjänar sitt uppehälle på – sig själv. För en löntagare är det viktigt *var* hans pengar förräntar sig. Han har ingen större glädje av att hans Hongkongfond ger hög avkastning om han samtidigt blir av med jobbet i Halmstad och hans villa i Getinge blir värdelös på grund av bristande modernisering av Hallands näringsliv.

För löntagaren är det livsviktigt att en del av hans sparande används för investeringar i det lokala näringslivet där han lever och verkar. Det kan – om det görs oklokt – leda till lägre avkastning på sparandet. Men det kan också – om det görs klokt – bli totalt sett mer lönsamt än att placera pengarna på den globala penningmarknaden. Det kan vara direkt farligt om de lokala placeringarna görs för att rädda jobb. Då bidrar det lokala sparandet till att bibehålla en föråldrad näringslivsstruktur. De lokala placeringarna måste medverka till rationalisering, modernisering och strukturomvandling om de ska bidra till ökat välstånd.

Det är naturligtvis inte så enkelt att löntagaren ska placera allt i den lokala ekonomin i stället för att som nu placera sparandet på den globala penningmarknaden. Och det är inte så enkelt att någon centralt placerad expertgrupp kan fastställa vad som är bästa placeringsfilosofi för varje enskild löntagare. Deras situation varierar med hänsyn till ålder, privatekonomi och riskvillighet. De måste få välja själva på en fri marknad, så att de får ett sparande som är anpassat till deras egen situation. Det är mångfalden som ger riskspridningen (I det sammanhanget skulle man kunna säga en hel del om dagens indexstyrda fondförvaltning, men det får anstå.)

I grunden är därför den pensionsreform som Sverige genomfört bra. Men löntagarna måste få bättre möjligheter att också spara lokalt och regionalt än de har i dag. De måste få fler löntagarägda och löntagarstyrda fonder att välja mellan.

Jag har blivit ganska upprörd då ledande socialdemokrater uppmanat människor att låta staten förvalta deras pensionssparande – särskilt som det faktiskt finns ett helt löntagarägt alternativ i Folksam-LO Pension. Att Folksam-LO Pension dessutom har utformat sitt erbjudande på ett sätt som gör det möjligt att välja sparande på ett sätt som passar den egna livssituationen, vilket inte de statligt styrda fonderna har, gör det bara mer upprörande med den slappa och oreflekterade statsocialism som många ledande socialdemokrater står för. De tycks tro att staten tillhör socialdemokratin. Så är icke fallet!

Jag tycker också det är djupt stötande då AP-fondernas förvaltare fått som direktiv att deras *enda* mål ska vara maximal ekonomisk avkastning och att några regionalpolitiska hänsyn inte får tas då de utformar sin placeringspolitik.

Att de dessutom fick frihet att exakt samtidigt placera mångmiljardbelopp enligt exakt samma regler, och att de utnyttjade denna frihet på ett sätt som sänkte värdet på den svenska kronan, tycker jag bara visar att en oreflekterad tillämpning av de modeller som lärs ut på Handelshögskolan är till skada för Sverige och svenska löntagare. Både livet och ekonomin är mer komplicerade än så.

Men det kanske är så det blir när man måste kompromissa med borgerliga partier för att överhuvudtaget få någon stabilitet i kollektivt sparande i statlig regi.

Att staten är en vanskelig förvaltare av löntagarkapital är en insikt som jag tycker borde ha växt fram de senaste 25 åren – inte minst sedan regeringen Bildt förskingrade löntagarfonderna och överförde dem i privat ägo: Staten är, som sagt, inte socialdemokratisk.

Ska vi bygga en stabil ekonomisk demokrati måste vi göra det i arbetarrörelsens egen regi, inom det regelsystem som staten ställer upp. Vi måste bygga på civilrättsliga avtal och inte på lagstiftning. Annars överlever inte den ekonomiska demokratin ett regeringsskifte.

Vi har de senaste åren också erfarit att det är viktigt med mångfald. Det är i mångfalden som nya idéer växer fram och skapar dynamik. Den socialdemokratiska förkärleken för att ge statstjänstemän makten att välja vilka idéer som ska stödjas och vilka som ska kastas på sophögen är framstegs- och tillväxtfientlig. Enskilda misstag i organisationer för stordrift kan få katastrofala följder. Dynamik, tillväxt och trygghet står att finna i nätverk av mindre organisationer och företag. Ett sådant nätverk tål smällar och kriser betydligt bättre än stora statliga och privata storföretag.

Jag vill som en provisorisk utopi måla upp ett samhälle där vi har flera olika former för ekonomisk demokrati, anpassade till de företag och de lokala samhällen där löntagarna arbetar och bor, ett samhälle där löntagarnas inflytande i näringslivet går via flera olika kanaler, där deras kapital arbetar i företagen på flera olika sätt och i flera olika former.

I USA – kapitalismens förlovade land – blir allt fler löntagare delägare i de företag där de arbetar. Inte minst i små familjeföretag. Och de blir delägare genom en intelligent blandning av individuellt ägande och kollektivt inflytande. Deras ägande blir en maktfaktor i företagen, inte bara en bonus som de svenska optionerna och personalaktierna. Modellen kallas för ESOP – Employee Stock Ownership Plan – och har i dag spritts till flera länder i Europa.

Jag anser att denna amerikanska modell för att genom avtal och skatteförmåner gynna löntagares deläggande i företag, är en modell som svensk socialdemokrati borde ta upp till seriös behandling, förädla och anpassa till svenska förhållanden. Det skulle på sikt kunna göra många löntagare till delägare i de företag där de arbetar och därmed ge dem ökat inflytande och ansvar.

Om löntagare ska få ökat inflytande i de företag där de arbetar måste de rimligen också dela en del av den risk som företagsägande innebär. Men självfallet måste löntagarna själva få välja hur mycket risk de vill ta – baserat på egen kunskap om den egna ekonomin och om företagets ekonomi.

För att få en rimlig riskfördelning och för att undvika att löntagare blir ekonomiskt fastlåsta på sina arbetsplatser, måste ESOP-systemet kompletteras med regionala och nationella sparformer, så att löntagarna kan sprida sina risker.

Den här modellen skulle också göra det möjligt att låta en entreprenör, som skapat ett företag och arbetstillfällena, få njuta de ekonomiska frukterna av sitt risktagande, samtidigt som de löntagare, som med sitt arbete bidragit till företagsbygget, successivt tar över risk, ansvar och del i vinsten, så att företaget överlever företagaren med fortsatt lokalt ägande och förankring i bygden.

Hittills har det ansetts vara alltför riskfyllt att placera löntagares pengar i onoterade företag. Jag tror det är precis tvärtom. Det är riskfyllt att inte placera en noga avvägd andel av löntagarnas kapital i onoterade företag.

Att som hittills bara tillåta att löntagarkapital placeras på börsen, åstadkommer i huvudsak bara att de som redan är stora ägare av börsaktier blir ännu rikare. Placeringar på börsen tillför inte företagen något nytt kapital, utom då man deltar i en nyemission.

Placeringar i onoterade företag, vilka i allmänhet sker genom nyemissioner, bidrar däremot till att bygga nya företag och skapa nya arbetstillfällen.

Detta har den kanadensiska arbetarrörelsen insett, och skapat så kallade fackligt sponsrade investeringsfonder. Dessa fonder är aktiesparfonder som bara investerar i onoterade företag, och där spararna får skatterabatt för att de sparar i en samhällsnyttig sparform och som kompensation för att de låser sina pengar under lång tid.

I Quebec, som befolknings- och ytmässigt kan jämföras med Sverige, har Quebecs arbetares solidaritetsfond, som det litet högtidliga namnet lyder, under perioden 1983-1999 skapat 65.000 jobb, samtidigt som fonderna gett spararna en avkastning på i genomsnitt 7,5 procent per år – skatteförmånerna oräknade.

Fonden har dessutom skapat en stabil källa till tillväxtkapital för provinsens småföretag, som fungerar i både låg- och högkonjunktur.

Den har en struktur som gör det möjligt att tillfredsställa företagens behov av tillväxtkapital från stadiet närmast efter såddfinansiering, tills de är mogna för börsintroduktion.

Även detta är en konstruktion som svensk arbetarrörelse bör titta närmare på. Jag finner det mycket mer tilltalande att arbetarrörelsen bygger upp sådana institutioner i egen regi och styr dem med egna värderingar, än att vi som hittills i Sverige förlitar oss på statliga fonder som per definition ska vara politiskt neutrala.

Löntagarnas möjligheter till inflytande är rimligtvis betydligt större i löntagarägda och löntagarstyrda fonder än i statligt styrda fonder.

Och jag hoppas att svensk arbetarrörelse vid uppbyggnaden av ett sådant system kan gå ifrån sitt schablonmässiga likhetstänkande och låta olika regioner ge sina fonder olika inriktning. Att man försöker bygga ett system nerifrån och upp, i stället för att som hittills försöka lägga en schablon över landet och bygga uppifrån och ner.

Alla stabila byggen jag känner till har faktiskt byggts nerifrån och upp. Så bör även den ekonomiska demokratin byggas, med början i lokalt engagemang och kunskap om lokala problem och möjligheter. Om en överbyggnad behövs, så bör den inte byggas förrän det finns behov av den, och den bör bara ha sådana arbetsuppgifter som man inte kan klara lokalt och regionalt.

Det tänkande man hade i den gamla sparbanksrörelsen, där de lokala sparbankerna bildade Sparbankernas Bank för att ta hand om de uppgifter man inte klarade lokalt, var faktiskt ett klokt tänkande.

Jag tror inte det finns någon patentrörelse på problemet att kombinera kravet på ekonomisk demokrati med de krav på dynamik, mångfald och risktagande som måste uppfyllas för att vi ska behålla och utveckla vårt välbefinnande. Lösningen ligger i stället i en mångfald av åtgärder, anpassade till de olika företagen och de vitt skilda lokala förhållanden som råder i vårt avlångs land. Vi måste ge upp socialdemokratiens förkärlek för enhetslösningar och likhet och i stället gå in för att skapa lika möjligheter för alla.

Då kan vi få en dynamisk blandning av olika initiativ och idéer inom området ekonomisk demokrati, där vi så småningom kan vaska fram de bästa och mest livskraftiga modellerna och systemen. Då kan vi säkerligen hitta en bra kompromiss mellan de olika intressen som måste tillfredsställas om vi vill ha både ekonomiskt välbefinnande och ekonomisk demokrati.

Att den svenska arbetarrörelsen blev världens starkaste arbetarrörelse berodde på dess förmåga att analysera verkligheten och förändra sin politik i takt med tiden, utan att förlora sitt mål ur sikte. De senaste tio åren tycker jag dock att debatten i rörelsen har stelnat, att man förfallit till nostalgi i stället för att blicka framåt.

Ska socialdemokratin locka ungdomen och skapa sig en ny storhetstid, så måste partiet bygga upp en ny provisorisk utopi och måla upp en positiv bild av framtiden. Fortfarande är vi många som drömmer om ett samhälle där alla människor kan vara med och bidra till samhällsbygget på samma villkor, där belöningar har sin grund i nyttiga insatser och där man kan tycka skillnader i inkomst och standard är rimliga och rättvisa.

Den senaste partikongressen har lagt grunden för en ny provisorisk utopi genom att säga att partiet är mot kapitalism, men för marknadsekonomi. Men det är litet pinsamt att partiet än så länge står utan svar när väljare och borgerliga partier frågar hur ett sådant samhälle ser ut.

Svaret är faktiskt inte så svårt: De enskilda initiativ som är nyckeln till framgång i en global marknadsekonomi stötts genom att entreprenörer som tar risker med egna pengar inte längre jämförs med löntagare, utan får särbehandling i skattesystemet. Vid ägarskifte överförs en del av entreprenörens förmögenhet på flera olika sätt, i en blandning av kollektivt och individuellt ägande, till löntagarkollektivet, som då blir delägare i det företag entreprenören byggt upp. Detta kan uppmuntras genom att företagaren får en skatteförmån om han hela eller delar av sitt företag till de anställda, men hur överlåtelsen ska se ut bör överlåtas till företagaren och hans anställda att avtala om.

Löntagarnas ägarandel måste vägas mot det risktagande och det ansvar den innebär. Det är inte säkert att löntagarna vill vara delägare i företagen. Till den ekonomiska demokratin hör också att slippa ta risker om man inte vill, samtidigt som man då också avstår från det ansvar, det inflytande och den vinstandel som följer med ägandet. En del företag ska man faktiskt vara väldigt tacksam för att slippa äga.

Men i dag saknas möjligheter för löntagarna att ta ägaransvar i näringslivet. De möjligheter som erbjuds är så indirekta att ingen enskild individ känner sig delaktig eller har ens teoretiska möjligheter att påverka besluten. I det ekonomiska livet finns ingen tid för motionsskrivande och representantskapsbeslut. Den ekonomiska demokratin måste finna andra former än den politiska för att bli meningsfull.

Det är en central uppgift för den svenska socialdemokratin att snarast möjligt skapa former för löntagarinflytande i näringslivet som är förenliga med marknadsekonomi, som främjar jämlikhet – och då menar jag inte bara materiell jämlikhet, utan också mer jämlika möjligheter att påverka sitt arbete och liv – och som motverkar den ägarkoncentration, den maktkoncentration, den spekulation och det förakt för människors värde som fått beteckningen kapitalism.

Detta måste den svenska socialdemokratin göra för sin egen överlevnads skull – men man måste framförallt göra det för att Sverige även i framtiden ska vara ett gott land att leva i och framstå som ett exempel för resten av världen.

Jag vet att den svenska socialdemokratin klarar den här uppgiften. Frågan är bara om den svenska socialdemokratin vill.

Ernst Wigforss blickade alltid framåt. Han sökte ständigt nya framgångsvägar. Han tänkte alltid nytt och konstruktivt. Hans generation skapade verkligen ett nytt och bättre samhälle, mer demokratiskt, mer rättvist, mer välmående. Men det samhälle de byggde kan bli långt bättre. Och än är socialdemokratin långt från målet att befria medborgarna från maktgrupper bortom demokratisk kontroll. Vi lär aldrig komma närmare heller om vi inte återupptar debatten om ekonomisk demokrati. Förhoppningsvis kan det här seminariet bli inledningen på en sådan debatt.